

Ткаченко В.І.

ДО ПИТАННЯ ПРО НОСІІВ ГРАВЕТСЬКИХ ІНДУСТРІЙ

У статті розглядається кілька дискусійних питань у контексті трансформації неандертальців та їхньої подальшої долі, а також проблема носіїв граветських традицій.

Про носіїв оріньякської традиції ми маємо відносно чітку уяву. Це «сапієнси», або люди в антропологічному відношенні близькі до нас. А от щодо носіїв гравету, який як пізньопалеолітичний феномен приходить на зміну оріньякській добі і відноситься, за визначенням абсолютної більшості палеолітознавців, до середньої фази пізнього палеоліту (30-20 тис. р. тому), не все так просто. Гравет розглядається, як правило, в трьох площинах: класичний (західноєвропейський або пізній перигордєн), центральноєвропейський (павлов'єн) та східноєвропейський або східний гравет (Амирханов 1998; Svoboda 1991). У загальних рисах нам відомо, що собою уявляє гравет як явище в археологічному сенсі. Йому притаманна цілком довершена пластинчаста техніка, спрямована на отримання тонких і геометрично довершених вузьких пластин та пластинок. Характерною ознакою гравету є також значна перевага різців над скребачками. В культурному значенні обов'язковою є наявність специфічних вістер «гравет», зокрема вузьких видовжених сколів з притупленим краєм або близьких до них мікролітичних виробів.

Однак виникає питання, без відповіді на яке важко скласти більш-менш цілісну уяву про цей пізньопалеолітичний феномен. Як правило, гравет розглядали й продовжують розглядати лише в техніко-типологічному (техногенному) плані, оминаючи його палеоетнокультурні витоки. Тож для початку коротко проаналізуємо на прикладі моравських пам'яток найбільш типові граветські індустрії, які належать до так званого павлов'єну. Це такі індустрії, як Пржедмости, Дольні Вестоніце I, II, Петржковіце, Міловіце тощо.

Для індустрії Пржедмости характерні різноманітні різці (понад 50%), натомість скребачок тут зовсім небагато. Присутні вістря з притупленим краєм, листоподібні вістря (щоправда, відсоток цих виробів незначний). Мають місце скребла (ножі), комбіновані

Tkachenko V.I.

ON THE QUESTION OF BEARERS OF GRAVETTIAN INDUSTRIES

знаряддя (25%) тощо. Дольні Вестоніце I характеризуються панівними позиціями різноманітних різців та вістер з притупленим краєм, невеликим відсотком звичайних скребачок, листоподібних вістер, скребел, комбінованих знарядь і т. ін. Приблизно таке ж співвідношення провідних знарядь притаманне й індустріям Дольні Вестоніце II та Петржковіце (Svoboda 1991). Крім археологічних артефактів з кам'яної сировини на більшості вказаних пам'яток знайдено й досліджено багатий палеоантропологічний матеріал, що характеризує кроманьйонський тип людей з окремими архаїчними (неандертальськими) ознаками (Нестурх 1970; Vlcek 1988, 1991; Wolpoff 1980; Wolpoff et al. 1981). Якраз це нас цікавить найбільше.

Таким чином, серед знарядь проаналізованих граветських індустрій панівне становище займають різці і типові для граветських пам'яток вістря з притупленим краєм, долотця, комбіновані вироби та інші артефакти. Однак в тих граветських індустріях, які традиційно вважаються найдавнішими, обов'язково присутні як оріньякоїдні вироби (скребачки, різці), так і селетоїдні (лиستоподібні вістря тощо). На думку Ю.Свободи такі типи знарядь не є випадковістю чи сторонньою домішкою (Svoboda 1991). Тож виникає питання: як інтерпретувати цю присутність? У Ю.Свободи ви не знайдете на нього чіткої відповіді, як, до речі, і в інших авторів, за винятком хіба що М. Оліви (Oliva 1991).

Але ж для археолога важливо, щоб його дослідницькі потуги над будь-якими археологічними об'єктами в кінцевому підсумку мали носити не просто формальний характер, а реконструктивний. Тобто кожен досліджуваний об'єкт, незважаючи на відсутність тих чи тих конструктивних ланок у ланцюзі далекого минулого, був по можливості (нехай і з мізерною часткою достовірності) в математиці ж таке допускається?! максимально відтворений як у

часі, так і в просторі. Адже археологія – наука суто історична, і кінцевий результат будь-якого археологічного дослідження обов'язково повинен мати хоча б у загальних рисах історичний підтекст. Отож так чи інакше, а нам потрібно шукати відповіді на поставлене питання.

Як відомо, хронологічно поява павлов'єну пов'язується з середньою фазою центральноєвропейського оріньяку (близько 30 тис. р. тому). З певною вірогідністю допускається, що найраніші оріньякоїдні індустрії інваріантні, тобто, синхронно існували й розвивалися типово оріньякські і селето-оріньякські індустрії, які, на наш погляд, як у хронологічному, так і етнокультурному відношенні повинні розглядатись як чужорідні суспільні елементи. І для цього є чимало підстав.

Це обумовлюється передусім фактом присутності архаїчних (мустьєрських) і пізньопалеолітичних елементів в матеріальній культурі багатьох пам'яток, що належать до так званого перехідного етапу, а також ранньооріньякоїдних, зокрема: Королеве II, Радванська гора, Заставне, Берегове III та VI, Квасове у Закарпатті, Кржепіце, Кехнец I в Чехії та Словаччині, Войнешть, Калінешть в Румунії, Бринзени I, грот у Молдові, Ішталлошкьо в Угорщині. Окремі з цих пам'яток мають досить надійне стратиграфічне обґрунтування (Ткаченко 1999).

Отже, не виникає сумнівів щодо інситу характеру інвентаря вказаних пам'яток. Але як пояснити тут існуючу характерну двоїстість, тобто наявність архаїчних і пізньопалеолітичних рис у техніко-типологічному відношенні? На нашу думку, ймовірну відповідь слід шукати в причинно-наслідкових результатах, якщо розглядати ті процеси як акультураційні чи принаймні культурно-трансляційні власне між неандертальцями та «сапієнсами» (Ткаченко 1999).

Але чи можливі, приміром, різновидові статеві зносини, якщо вважати неандертальців і «сапієнсів» окремими видами роду *Homo*? Видається, цілком можливі! До того ж, частина вчених не вважає їх окремими видами й схильна відносити неандертальців до одного з підвидів *Homo sapiens* (Wolpoff et al. 1984; Wolpoff 1990). Та й що ми знали про неандертальців, допоки не втрутилися палеогенетики? На жаль, майже нічого, адже антропологічних знахідок неандертальців для протилежного твердження вкрай мало. Симптоматично й те, що ще в 40-ві

роки минулого століття найавторитетніший учений-природознавець В.Вернадський звертав увагу на неперервність геологічного еволюційного розвитку біосфери нашої планети, складовою частиною якої є людство. Зокрема він наголошував на тому, що «геологічний еволюційний процес відповідає біологічній єдності і рівності всіх людей – *Homo sapiens* і їхніх геологічних предків *Sinanthropus* та ін., нащадки яких у білих, червоних, жовтих і чорних расах – будь-яким чином серед них усіх – розвиваються безупинно у нескінченних поколіннях. Це закон природи. Всі раси між собою схрещуються і дають плодюче потомство» (Вернадський 2005). Тож на підтвердження пророчих слів нашого геніального співвітчизника згадаймо хоча б так звану «гейдельберзьку людину», яка за своїми анатомічними складовими мало чим відрізнялась від людини сучасної, як стверджує російський палеоантрополог А.Зубов (Зубов 2004). А російський археолог П.Волков робить недвозначний натяк, що «ми щоразу все виразніше вбачаємо в людині її унікальність; ми знаходимо все більше свідомств раптовості її появи у світі; ми щоразу стаємо впевненішими в тому, що наші найдавніші прашури близькі до нас та схожі на нас і що початок нашої історії творився не випадково» (Волков 2003).

Серйозною підставою так вважати слугують антропологічні знахідки «сапієнтних» неандертальців і «сапієнсів» на території сучасного Ізраїлю (група Схул – Кафзех), стратиграфічне визначення яких сягає за 90 тис. років (Schwarz et al. 1988; Valladas et al. 1988). Незважаючи на існуючий очевидний поліморфізм групи «сапієнсів», частина знахідок з певною мірою достовірності належить до *Homo Sapiens sapiens*. Ця точка зору була підтримана багатьма авторитетними вченими, такими як Д.Бротвейл, А.Валлуа, В.Хауелз, А.Тільє, В.Вандермеерш та ін. (Brothwell 1961; Vallois et al. 1972; Howells 1974; Tillier 1979; Vandermeersch 1981). На користь інтербридінгу послугувало й нещодавнє антропологічне підтвердження з Румунії. Так, вивчаючи череп, знайдений в одній із румунських печер ще 1952 року, антропологи дійшли висновку, що він належить істоті, яка існувала близько 30 тис. років тому, і за своєю будовою має виразні риси, притаманні як «сапієнсу», так і неандертальцю.

По-друге, визначальне значення для подальшого розвитку людства, як у соціальному, так і в етнокультурному відношенні, мало

виникнення на рубежі мустьє й пізнього палеоліту екзогамії та родового ладу, що супроводжувалось появою племен (Файнберг 1975). У свою чергу серйозним аргументом на користь виникнення племен-етнікосів під час переходу до пізнього палеоліту може також слугувати теза про існування в цей період поряд з екзогамією дуально-родового шлюбу (Семенов 1989). Така система, зародження якої, можливо, відноситься ще до доби неандертальців, передбачає виникнення племен (Бромлей 1983).

Цікаві думки щодо цієї проблеми були висловлені С.Арутюновим, який поряд з екзогамією розглядає процес сапієнтації в умовах відносної осілості первісного населення. Обстоюючи думку, що осілість обумовило полювання на великих тварин, він вважав лінійну схему розселення типовим явищем для спільнот мисливців і збирачів. Дослідник дійшов висновку, що «в таких умовах неминуче повинна була виникнути коаліція двох сусідніх екзогамних, матрилінійних, дислокально-шлюбних колективів» (Арутюнов 1982).

Говорячи про антропологічні аспекти такої проблеми, як виникнення первісної родової общини, Ю.Семенов ставить, у свою чергу, проблему формування *Homo sapiens* у нерозривний зв'язок з формуванням суспільства в цілому. З точки зору біології кожна з праобщин була інбредною лінією, тобто зав'язування статевих стосунків між членами різних (співіснуючих) праобщин було не чим іншим як внутрішньовидовою гібридизацією, кінцевим результатом або наслідком якої був гетерозис. Отже, дуально-праобщинні організації були, за образним висловом Ю.Семенова, своєрідними «казанами», в яких швидкими темпами відбувалося «перетоплення» пізніх неандертальців у *Homo sapiens* (Семенов 1989). Автор дотримується думки, що сапієнтація відбувалася на величезній території, тобто обстоює поліцентричний варіант походження *Homo sapiens*. Однак причина помилковості Ю.Семенова полягає в сумнівному підході до інтерпретації фактів. Звичайно, ніхто серйозно не зможе заперечити факту прогресивності внутрішньовидової гібридизації, адже на прикладі штучної гібридизації в зоотехнії чи рослинництві накопичено чималий практичний досвід багатьма поколіннями вчених, починаючи з Г.Менделя та Ч.Дарвіна. Я не намагаюся з беззастережною впевненістю піддавати сумніву гіпотетичні виклади Ю.Семенова, бо не є фахівцем у галузі антропології чи палеонтології.

Проте міркування щодо швидкоплинної трансформації пізніх неандертальців у *Homo sapiens* (за якихось 5-10 тис. років!) видаються бездоказовими й алогічними. Адже впродовж не одного десятка тисяч років організм неандертальців не зазнавав ані найменших еволюційних змін, і саме на цей красномовний факт посилаються численні опоненти запропонованої Ю.Семеновим наукової концепції. Навпаки, існують докази очевидної деградації окремих типів неандертальців (наприклад, класичних). Та й така гібридизація, як здається, призводить лише до деякого незначного покращення потомства (хоча й не завжди отримується бажаний результат), а не до реальних фізіологічних чи морфологічних перетворень: замість надорбітального валика не виникнуть надбрівні дуги, не виросте підборідне підвищення, не стане грацильнішою статура істоти тощо ні через 5, ні через 15 тис. років. Таким чином, внутрішньовидова гібридизація в суто неандертальському середовищі не стала панацеєю від реально існуючої на той час загрози зникнення неандертальців.

А що коли поглянути на цю проблему в дещо іншій площині, наприклад уявити неандертальців і «сапієнсів» не окремими самостійними видами одного роду *Homo*, а окремими підвидами одного й того ж виду *Homo sapiens*, які впродовж певного часу «мирно» співіснували на одній території (за однієї умови, що останні прийшли в Європу (і Азію) в майже готовому вигляді)? Такий сценарій не відкидається багатьма науковцями, хоча вагомим аргументів на користь подібної гіпотези досі не висувалось, за винятком, хіба що, генетиків, про що докладно піде мова далі. Отож, спробуємо розглянути і цей варіант, спираючись на інші, ґрунтовніші наукові дані.

З практики зоотехнії нам відомо, що міжпородне (метисація) схрещування, на відміну від звичайної гібридизації, призводить до значно кращих результатів (Іванова, Мартышев 1971). І що цікаво: у отриманого потомства зберігаються спільні риси батьківських форм. Проте нас цікавить тільки одне: чи відбулися врешті-решт якісь суттєві перетворення в організмі хоча б одного екземпляра, отриманого в результаті численних експериментів? На превеликий жаль, подібні експерименти не призводили до бодай якихось кардинальних фізіологічних чи морфологічних змін. До слова, у тваринному світу траплялися далеко не поодинокі випадки природного схрещування диких тварин зі своїми прирученими людьми родичами, що належали

колись до одного спільного виду (що й стало, очевидно, однією з причин широкого застосування цього природного «експерименту»).

Візьмемо інший приклад. Приміром, результат статевих стосунків між представниками негроїдної і кавказької (європеїдної) рас, здавалося б, далекими «родичами». Що ж ми отримаємо? Лише покращений у напрямку життєстійкості тип людини-метиса, але ж, знов-таки, кардинальних змін в організмі ми не помітимо, як не відбувається, начебто, подібних змін ось уже понад тридцять тисяч років поспіль.

Утім генетичні дослідження останніх років у цьому напрямку, здається, свідчать про протилежне: людство вступило у прискорену еволюційну фазу, змінюючись вельми фантастично! Так, за останні 5 тис. років генетичні зміни відбувалися в сто разів швидше, ніж за будь-який інший проміжок часу. Результати цих досліджень оприлюднені в PNAS: «Майже всі культурні коливання й риси характеру людей залежать від генетичних змін. Гени розвиваються швидше у населення Європи, Азії і Африки, але майже всі вони унікальні для свого континенту. Ми стаємо все менше схожими одне на одного і не зливаємось у одне єдине «змішане» людство».

Дослідники натрапили на свідчення нещодавньої селекції 7% людських генів. Результатом цього експерименту є такі ознаки, як світла шкіра і блакитні очі у мешканців Північної Європи, а також частковий опір хворобам, на кшталт пропасниці (малярії) в деяких африканських поселеннях. «Гени, які з'явилися у людей 5 тис. років тому, тобто, з того часу змінилось 100 чи 200 поколінь, відтепер мають величезну перевагу, оскільки присутні в 30-40% людей», – стверджує співавтор досліджень професор Джон Хокс.

Як впливає з останніх публікацій, існує два чинники, які впливають на прискорення нашої з вами еволюції. Один із них – це величезна кількість населення. Адже чим більше людей існує на планеті, тим більше можливостей отримати вдалу селекцію. Іншим чинником спеціалісти вважають подальшу зміну навколишнього середовища, а також збільшення різноманітних захворювань.

Отже, було б логічніше розглядати в такому разі пізніх неандертальців (скажімо, якийсь лише один більш «прогресивний» тип, виключаючи інші – консервативні, масивні тощо) та «сапієнсів» як окремі підвиди, що належали колись, ясна річ, до одного виду, який з якихось причин на африканському континенті

трансформувався, а європейський так і залишився без змін, допоки не прийшли африканські «сапієнси». Переконливішого аргументу на користь більш привабливої тези годі й шукати у вигляді робочої наукової гіпотези.

Перейдемо тепер до розгляду в стислому вигляді однієї з найважливіших проблем – генетичної еволюції живих організмів на Землі і, зокрема, людських популяцій. За останні десятиліття вчені-генетики досягли значних успіхів у розв'язанні цілої низки надзвичайно складних питань, хоч багато тут залишається невирішеного й незрозумілого.

Так, С.Четвериков, Р.Фішер, С.Райт, М.Дубінін, Д.Ромашов та інші генетики заклали основи сучасних ідей про чинники, які в цілому визначають генетичну еволюцію різноманітних популяцій (Дубинин 1986):

1) мутації;

2) відбір (природний та ін.);

3) генетико-автоматичні процеси або, інакше, дрейф генів, – стохастичні процеси чисто випадкових змін концентрацій аллелей або залежних від інших генетичних процесів, – супідрядний дрейф алелей;

4) міграції (природні процеси змішування популяцій тощо).

Наприклад, стало відомо, що так звані рецесивні (негативні) мутації грають важливу роль в еволюційному процесі: природні популяції містять величезну кількість різноманітних рецесивних мутацій у гетерозиготному стані. А при інбредній лінії розвитку в подальшому настає гомозиготність, тобто такий шлях розвитку призводить до можливого зникнення всієї популяції отриманих організмів. Гетерозисний шлях веде, в кінцевому підсумку, до життєстійкості потомства, на відміну від батьківських форм.

За Ч.Дарвіном гетерозис обумовлюється об'єднанням у заплідненій яйцеклітині різнорідних спадкових задатків (Дубинин 1986). Говорячи про еволюцію в процесах видоутворення, можна стверджувати, що вона протікає без якихось суттєвих змін в хромосомних наборах. Однак це не зовсім так. Кожна хромосома індивідуальна, як і весь набір хромосом. Це явище отримало назву кареотипу. Набір хромосом, у свою чергу, специфічно характеризує клітини кожного виду організмів (там само). Це чудово видно на прикладі кареотипів людини й горили: у горили 48, а у людини 46 хромосом. На перший погляд впадає у вічі відносно мізерна біологічна відмінність

між видами і близька подібність хромосомних наборів. Натомість відсутність лише пари хромосом у людини вказує на величезні зміни в результаті тривалої еволюції, які виникли шляхом структурних мутацій десь у пізньому міоцені – 8-5 млн. років (там само).

Цілком зрозуміло, що зіткнення людських популяцій з відмінними системами генів слугує чинником завоювання території групою особин, які вижили. У таких випадках популяції виступають у ролі носіїв відособленого піку генотипної адаптивності. Це дозволяє такій популяції перемагати в результаті групового відбору (там само).

Якщо розглядати в подібній ситуації зіткнення невеликої популяції мігрантів з далекої Африки («пресапієнсів») і палестинських неандертальців, які, очевидно, в кількісному відношенні значно переважали непроханих прибульців, то переможцями тут, імовірно, стали б автохтони, тобто неандертальці. Наразі можна уявити собі дещо «божевільну» картину: наприклад, «сапієнтна» мати чи «сапієнтний» батько виступають у ролі мимовільної «жертви» – своєрідних донорів для неандертальської праобщини. Цілком природно, що подібне «донорство» з боку прибульців не було добровільним. На користь такого припущення можна навести багато неспростовних фактів. І якраз на такі численні свідчення звертає нашу увагу Ю.Семенов, посилаючись на достовірні етнографічні джерела оргіастичного характеру (Семенов 1986), щоправда, розглядаючи їх у дещо іншому контексті. Ще один надзвичайно цікавий факт не залишився поза увагою Ю.Семенова. Він пов'язаний з палеоантропологічними знахідками в Ізраїлі (мова йде про близьке сусідство різномірних палеолітичних колективів (там само). Однак автор наводить лише групу знахідок типу Схул – Табун, натомість слід говорити про відносно близьке сусідство всіх палестинських знахідок (Алексеев, 1974; Смирнов 1991). А наявність неандертальських пережитків, що спостерігаються у найдавніших з відомих неантропів І близькосхідних гомінід групи Схул – Кафзех є ще однією красномовною вказівкою кровозмішування різних популяцій у пізньомустьєрський час (Семенов 1986).

Чергова ж міграція отриманого й адаптованого на згаданій території гетерозисного потомства (а вірогідно, територія, де «покращувався» новий тип людини, була значно ширшою) призвела до подальшої ланцюгової

реакції: вимушений екзогамний тип поступово «дрейфував» до виникнення внутрішньовидових популяцій перехідного типу (тут мається на увазі перехід до пізнього палеоліту як нового і якіснішого культурного явища), які спричинили той швидкоплинний демографічний «вибух», що стався у Євразії десь 60-30 тис. років тому. Щоправда, існуючі на сьогодні палеоантропологічні дані стосовно гомінід Західної Європи поки що виключають можливість подібних процесів на згаданій території (Wolpoff 1990). І навпаки, матеріали з Південної та Центральної Європи нібито підтверджують можливе міжпопуляційне змішування неандертальців-аборигенів із «сапієнсами»-прибульцями (Wolpoff et al. 1981). Також помічено, що палестинські «сапієнси» нагадують сучасних австралійських аборигенів, які заселили Австралію ще 50 тис. років тому і завдяки континентальній ізоляції не зазнали якихось суттєвих морфологічних змін (Алексеев 1974). Таким чином, можна припустити, що міграційним «мостом» для далеких європейських, азіатських та австралійських пращурів могла слугувати Передня Азія, тобто близькосхідна територія, де паралельно з акультураційними процесами відбувалася й первинна расова диференціація. Але це вже інша проблема, яка потребує окремого розгляду.

Принагідно зазначимо й наступне: ми всі пов'язані генетичними путями, і це науково встановлений факт. Дивує, що ще чимало людей настільки серйозно сприймає расові відмінності (приміром, колір шкіри, розріз очей тощо), при цьому чомусь забуваючи про нашу абсолютну ідентичність під тією ж шкірою. Але ж як би ми не відрізнялися одне від одного зовні, те, що нас об'єднує, набагато фундаментальніше! Як стало відомо, код молекули ДНК, що міститься в мітохондріях клітин людського організму, абсолютно однаковий у всіх людей світу – австралійців-аборигенів, азіатів, американців, африканців, європейців. Оскільки випадковий збіг вельми складного коду виключений, цю молекулу всі ми могли отримати лише у спадок. Мітохондрії є енергетичними «станціями» клітин людського організму й знаходяться поза її ядром, а тому завжди передаються від матері дітям. Тож усе людство, що населяє нашу планету, має одну праматір, яка була такою ж людиною, як і ми з вами.

За даними сучасних досліджень, неандертальці не надто відрізнялися від сучасної людини здатністю пересуватися, думати чи мовно

спілкуватися (Хрисанфова, Перевозчиков 2005). Високий рівень розвитку, низка фактів, що свідчать про співіснування з кроманьйонцями, знахідки змішаних форм (там само), змусили антропологів зарахувати їх до виду *Homo sapiens* і вважати врешті-решт підвидом *Homo sapiens neanderthalensis* (там само).

А втім, недавно науковий світ облетіла сенсаційна звістка про те, що група американських учених уже має переконливі докази: люди схрещувалися з неандертальцями як мінімум двічі. Дослідники репрезентували результати своєї роботи на щорічній зустрічі Американської асоціації антропологів, що відбулася в Альбукерку, штат Нью-Мексико. Проаналізувавши генетичні маркери в ДНК 1983 людей із 99 популяцій Африки, Азії, Європи, Океанії та з двох Американських континентів, вони вибудували еволюційне древо, в яке «увібгали» знайдені генетичні варіації. Учені дійшли висновку, що *Homo sapiens* і *Homo neanderthalensis* схрещувалися близько 60 тисяч років тому та приблизно 45 тисяч років тому.

Натомість у ДНК аборигенів Африки дослідники не знайшли жодних слідів змішування. Тож, за їх примушенням, спільні діти у представників двох видів народилися вже після того, як люди залишили Африку і почали свій поступ у всі кінці світу. На думку фахівців, нащадки першого змішування мігрували в Європу, Азію та Північну Америку, а нащадки останнього – в землі Океанії [Nature News, 2010].

Врешті-решт у минулорічному грудневому числі журналу Nature – одному з найавторитетніших наукових видань – вийшла стаття, авторам якої пощастило розшифрувати геном нового виду людей за антропологічним зразком із Денисової печери, що на Алтаї, знайденим російськими дослідниками. Зразок

було передано в лейпцизьку лабораторію С.Паабо (Reich David et al. 2010). С.Паабо і його співробітники розробили методику виділення ДНК із давніх решток, використовуючи яку вони 2009 року вперше «прочитали» геном неандертальця. Трохи пізніше вони встановили, що у сучасних людей (за винятком жителів Африки) налічується від 1 до 4 відсотків неандертальських генів.

У своїй новій роботі С.Паабо та його колеги надали результати попереднього аналізу геному «денисівця», що безпосередньо співіснував як із «сапієнсами», так і неандертальцями. Дослідники порівняли ДНК нового виду людей з ДНК сучасних людей із різних популяцій і виявили, що в хромосомах корінних меланезійців є наявність від 4 до 6 відсотків генів нащадків людини з Денисової печери.

Та повернімось до питання, яке винесене у назву статті. Отже, наступним кроком у подальшому розвитку людства був гравет – якісно нове етнокультурне явище (тут ідеться лише про європейське), явище відносно сформованих людей сучасного фізичного типу, імовірно витоки якого беруть початок у селето-оріньякоїдному техніко-культурному середовищі.

Отож цей феномен також можна вже розглядати як зародження наступної етнічної спільності, яка мала на суто європейських теренах ще не досить стале моноетнічне забарвлення.

Насамкінець зазначимо, що це лише одне з багатьох можливих припущень щодо формування *Homo sapiens* та подальшої долі людини, в якому по можливості і надзвичайно стисло нами були враховані сучасні науково-світоглядні досягнення. А втім, як зауважив К. Ясперс, «Людина завжди є більшим за те, що вона про себе знає» (Ясперс 1991).

ЛІТЕРАТУРА

Алексеев В.П. География человеческих рас. – М., 1974. – С.122-123; 127-135; 144-145.

Амирханов Х.А. Восточный граветт или граветтоидные индустрии Центральной и Восточной Европы? // Восточный граветт. – М., 1998. – С.15-34.

Арутюнов С.А. Этнические общности доклассовой эпохи // Этнос в доклассовом и раннеклассовом обществе. – М., 1982. – С.422.

Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. – М., 1983. – С.249.

Вернадський В.І. Кілька слів про ноосферу // Вибрані праці. – К., 2005. – С.272.

Волков П.В. Потомки Адама. М.-СПб.-Новосибирск, 2003.

Дубинин Н.П. Общая генетика. – М., 1986. – С.16-18; 96; 330; 346; 368; 382-383.

Зубов А.А. Палеоантропологическая родословная человека.-М.: Институт этнологии и антропологии РАН, 2004.

Иванова О.А., Мартышев Ф.Г. Гибридизация // БСЭ. – Т.6. – М., 1971. – С.454-455.

Нестурх М.Ф. Происхождение человека. – М., 1970. – С.362-364.

Семенов Ю.И. Завершение становления человеческого общества и возникновение

первобытной родовой общины // История первобытного общества. Т.2. – М., 1986. – С.83-89; 92.

Семенов Ю.И. На заре человеческой истории. – М., 1989. – С.41-43; 256-257; 276-277.

Смирнов Ю.А. Мустьерские погребения Евразии. – М., 1991. – С.288-323.

Ткаченко В.И. Аккультурационные процессы в переходный период от раннего к позднему палеолиту в Центральной Европе // STRATUM-plus. – № 1. – Санкт-Петербург-Кишинев-Одесса, 1999. – С.126-130.

Хрисанфова Е.Н., Перевозчиков И.В. Антропология. – М., Наука, 2005.

Файнберг Л.А. Возникновение и развитие родового строя // Первобытное общество. Основные проблемы развития. – М., 1975. – С.54.

Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991. – С.448.

Brothwell D.R. The people of Mount Carmel: A reconsideration of their position in human evolution // Proceeding of the Prehistoric Society. – London; Cambridge, 1961. – Nev.ser. V.27. – № 7.

Howells W.W. Neanderthals: Names, hypotheses and scientific method // American Anthropologist. – Menasha, 1974. – V. 78.

Neanderthals may have interbred with humans // Nature News, 20.04.2010.

Oliva M. The Szeletian in Czechoslovakia // Antiquity. – Vol. 65. – 1991. – P. 324.

Reich David et al. Genetic history of an archaic hominin group from Denisova Cave in Siberia // Nature 468, 1053–1060 (23 December 2010).

Svoboda J. Stredni faze mladeho paleolitu // Paleolit Moravy a Slezska. – AU CSAV. – Brno, 1991. – S. 187-221.

Schwarz H., Grun R., Vandermeersch B., Bar-Yosef O., Valladas H., Tchernov E. ESR dates for

the hominid burial site of Qafzeh in Israel // Journal of Human Evolution. – V. 17. – N.Y.; London; San Francisco, 1988. – P. 733-737.

Tillier A.-M. Restes craniens de l'enfant mousterien Homo 4 de Qafzeh (Israël): La Mandibule et les Maxillaires // Paleorient. – Pais, 1979. – V. 5.

Valladas H., Reyss J., Joron J., Valladas G., Barosef O., Vandermeersch B. Thermoluminescence dating of Mousterian «Proto-Gro-Magnon» remains from Israel and the origins of modern humans // Nature. – V. 381. – London, 1988. – P. 614-616.

Vallois H.V., Vandermeersch B. Le crane mousterien de Qafzeh (Homo VI) // L'Anthropologie. – Paris, 1972. – T. 76. - № S.

Vandermeersch B. Les Hommes Fossiles de Qafzeh (Israel). – Paris, 1981.

Vlcek E. Der fossile Mensch von Dolni Vestonice. – Symposium Wittenberg 1988. – Berlin, 1989.

Vlcek E. Vyvoj fosilniho cloveka na nasem uzemi // Paleolit Moravy a Slezska. – AU CSAV. – Brno, 1991. – S. 99-107.

Wolpoff M.H. Paleoanthropology. New York. – 1980.

Wolpoff M.H. Multiregional evolution: the fossil alternative to Eden // The Human Revolution. – Princeton, 1990. – P. 62-108.

Wolpoff M.H., Smith F., Malez M., Radovic J., Rukavina D. Upper Pleistocene hominid remains from Vindija Cave, Croatia, Yugoslavia // American Journal of Physical Anthropology. – V. 54, 1981. – P. 499-545.

Wolpoff M.H., Wu X., Thorne A.B. Moderne Homo sapiens origins: a general theory of hominid evolution involving the fossil evidence of East Asia // The origins of Modern humans. – New York, 1984. – P. 411-483.

Tkachenko V.I.

On the question of bearers of Gravettian industries

Article deals with some of disputable questions in the context of transformation of Neanderthals and their further fate, as well as with the problem of bearers of Gravettian traditions.